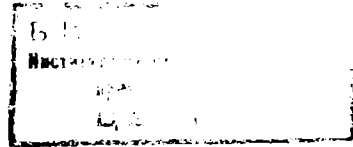

ИСТОРИСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИСКОГ ДРУШТВА НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ
Књига II, свеска 5—6 Ц Е Т И Њ Е Новембар—децембар 1948

Долазак Антида Жома у Црну Гору*)

О Французу Антиду Жому (Antide Jaume) знамо, сасвим поуздано, да је у току 1838 и негдје до љета 1839 године живио у Црној Гори и да је тамо подучавао Владиду у француском језику.¹⁾

Кад је и како је дошао на Цетиње, није се досад баш тачно знало. Само по ријечима у једном Његошеву писму од 3 јануара 1839 (22 децембра 1838 по старом): »Биће скоро година дана, да Г-њ Антидъ Жомъ, подайникъ француски, живи у Црној Гори као мой професоръ францускога езика«²⁾ није било тешко утврдити да је Жом у Црној Гори већ негдје од првих дана 1838 године.

Него благодарећи живом интересовању којим је аустријска полиција пратила кораке тог Француза сад смо у могућности и да његов долазак на Цетиње нешто прецизније објаснимо.

Антид Жом је, наиме, са својих тридесет и пет година већ бурног живота био у очима Метернихове полиције врло опасан човек. Шаптало се да је тај авантуриста из Тартаренова Параскона учествовао раније у грчком ослободилачком рату, да се борио у колонијалним групама у Сјеверној Африци и да се истицао за вријеме полске револуције па да је чак био одликован орденом светог Станислава. Али иначе, у Трсту, гдје је задње двије године боравио, имали су доказе и да је био у шпијунској служби енглеске морнарице, и да је, као неки помоћни писар, стално у друштву француског конзула Левасера, о коме се већ говорило да је у немилости код своје владе, јер да симпатише с револуционарима који су организовали атентате на старог краља Луја Филипа.

*) Читано 26 априла 1948 у Институту за проучавање књижевности Српске академије наука.

¹⁾ Н. Вацашевич, Његошево учење страних језика, Записи V (1929) 197.

²⁾ Д. Вуксан, Писма Петра Петровића Његоша, Београд 1940, 276.

Ето с тим Жомом упознао се Његош у Трсту 1837 године, кад се, на повратку из Русије, скоро мјесец дана, од 22 јула до 17 августа,³⁾ задржао у том граду. Његош, помало и љут, није тад крио своје симпатије према Француској, говорио је да ће у току 1838 ићи у Париз, да ће због тога учити француски, па га је конзул Левасер упутио на свог давног колегу још из ратних похода Жома да му овај даде неколико огледних лекција, нашто се Владика јамачно већ тад погодио са Жомом да му с нове 1838 године дође у Црну Гору, а да ће му он од дана одласка из Трста плаћати златни дукат дневно.

6 децембра 1837 француски конзул Левасер издао је Жому пасош да са својом другарицом Франциском Бортолоти, кћерком једног тршћанског гостиничара родом из Љубљане, преко Котора, Скадра и Малте иде, тобоже, у Марсељ. Чим је Жом дошао у тршћанску полицију да визира тај пасош, владин савјетник доктор Алојз фон Кал-Розенбург 7 децембра под бројем 729Р обавијестио је свога колегу, директора задарске полиције, исто тако владин савјетник Луиђа Мартинеца о путном програму нашег Жома, који је међутим, 8 децембра, примајући визиран пасош број 30935 изјавио да ће ићи у Котор само зато да тамо обиђе неке рођаке своје супруге које дотад није видио. А што се тиче Скадра, да тамо мора француском конзулу предати нека повјерљива писма која да је управо добио из Париза.

Жом је тад рекао да ће кренути за Далмацију 8 или 9 децембра једрењаком »Профета«, којим је заповиједао Никола Марбут. Нијесам могао утврдити којег је тачно дана тај једрењак кренуо из Трста; одмах, изгледа, није ишао, али знам да се путујући уз истарску обалу, сигурно због децембарских олуја, задржао извјесно вријеме у Пули. У међувремену је 18 децембра, под бројем 280Р, директор задарске полиције обавијестио о Жому право тајног савјетника, цивилног и војног гувернера Далмације фелдмаршала лајтнанта коморника Венцела Фетера фон Лиленберга, напомињући му да је у исто вријеме писао и окружним начелницима у Сплиту, Дубровнику и Котору да припазе на Жома, ако се гдје на далматинској обали искрца. Разумије се да су окружни начелници преко претуре и других полицијских станица мобилисали цијелу далматинску обалу.

Али ни Лиленберг није мировао. Одмах 19 децембра писао је своме личном ађутанту, капетану Орешковићу, Личанину родом, који се због разграничења с Црном Гором већ неколико мјесеци налазио у Котору, а тако и аустријском вицеконзулу у Скадру Брачанину Ивану Павлу Баларину да и они припазе на тог опасног Француза.

³⁾ А. Гавриловић, Владика Раде, његова поезија и путовања тридесетих година, Годишњаци Н. Чупића XXXIII (1914) 289.

Дирекцији задарске полиције најприје се с подацима јавио дубровачки окружни поглавар владин савјетник Фердинанд барон Шалер. Актом број 6 од 2 јануара 1838, јамачно на основу информација које је добио од корчуланске претуре, писао је он да се 28 децембра 1837 Жом због невремена зауставио био један дан у Корчули, али да није излазио на крај. Полиција је ипак, разговарајући с њим, добила утисак да је он нешто склон да се мало дуже времена задржи у Боки.

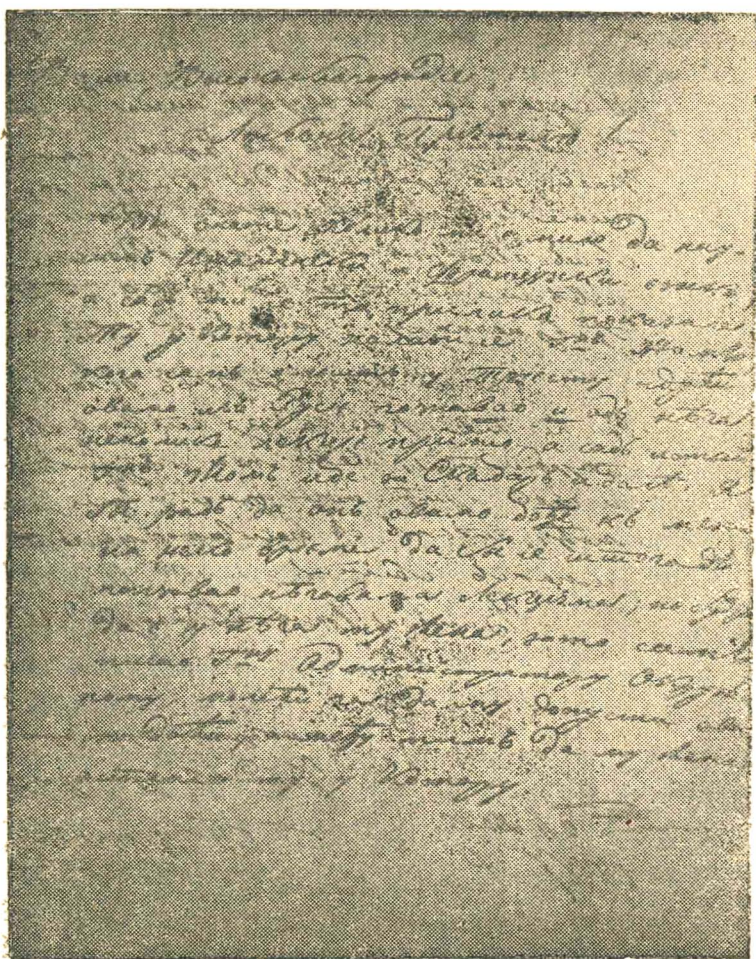
Одмах затим јавио се и капетан Орешковић, префињени шпијун, о коме је покојни Вуксан, не познавајући довољно аустријске архиве, наивно мислио да је то био »добри и ријетки човјек«. ⁴⁾ Под бројем $\frac{22}{\text{п}}$ Орешковић је 5 јануара писао Лилиенбергу да је Жом приспио у Котору у суботак, 2 јануара, подвече и да је отсио баш у оној гостионици, гдје се и Орешковић хранио. Већ сјутрадан, 3 јануара, ујутро рано да се обрео код Жомов Владичин брат Перо који је за Француза платио путне трошкове, узео двије собе у једном приватном стану и још истог дана у повјерењу (а Перо је врло често био и сувише повјерљив према шпијунима!) саопштио Орешковићу да је тај Жом давно очекивани Владичин учитељ из француски који ће сад заобилазним путем, преко Паштровића, кришом ући у Црну Гору, док ће своју жену, једно сломљену незгодама зимског путовања по Јадрану, а друго што још није готова кућица коју за њих гради Владика на Цетињу, оставити за извјесно вријеме у Котору. Орешковић је уосталом, благодарећи брзоплетом Владичину брату, успио да се већ 4 јануара састане са Жомом који је без устезања нападао политичке прилике у Француској и имао много тешких ријечи на адресу краља Луја Филипа. Већ се тад лијепо знало да ће Жом остати у Црној Гори непуне двије године, да онда с препоруком Владичином оде у Русију.

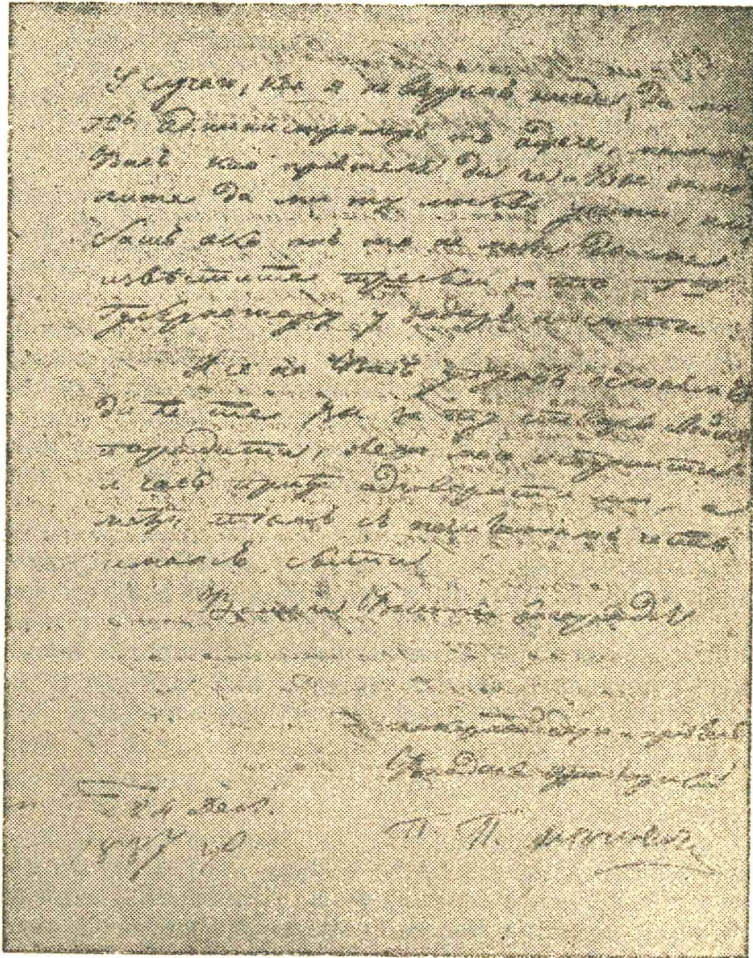
Отприлике исте те информације доставио је Губернијалном претсједништву у Задру, 5 јануара под бројем $\frac{16}{\text{п}}$, и вршилац дужности окружног поглавара у Котору, Габријел Ивачић. Он је том приликом упозорио старије власти да Жом нити има какве родбине у Котору, нити да Француска држи свога конзула у Скадру, што је, сасвим природно, било узроком да се још више сумња о Антиду Жому и да се још строже пазе на њ. Резултат тога био је да је 11 јануара 1838 гувернер Лилиенберг под бројем $\frac{74}{\text{п}}$ о свему детаљно обавијестио чак и највећу полицијску власт у Аустрији, претсједника Врховног полицијског и цензурног дворског дикастерија у Бечу, грофа Јозефа фон Седлницкога.

⁴⁾ Д. Вуксан, Владика Раде, Вук и капетан Орешковић, Летопис СССХХI (1929) 217.

6 јануара, чим је, ктварно, чуо да је Жом у Котору, обратио се Његош по нарочитом куриру писмима Ивачићу и Орешковићу. Писмо намијењено Ивачићу нијесам успио наћи, није га уосталом регистровао ни сам Владика у свом Исходјашчем журналу. Али по саопћењу, које је о том писму Ивачић 8 јануара под бројем $\frac{19}{II}$ послао Губернијалном претсједништву, знамо да га је ту Владика молио и да Жомовој другарици одобри за извјесно вријеме боравак у Котору, и да пусти Жом да дође на Цетиње, јер да ће он Његоша подучавати у талијанском и француском језику.

А писмо упућено Орешковићу има ову садржину:

„Ваше Высокоблагородіе,
Любезни Пріятелю!

Вы знате, колико ми е мило да научимъ Италіянски и Французски языкъ, а садъ ми се та прилика показала. Ту у Котору налази се Г-нъ Жомъ, кога самъ я іошѣ у Тріесту идући овамо изъ Русіе познавао и одъ нѣга неколике лекціе приміо, а садъ истый Г-нъ Жомъ иде за Скадаръ и далѣ. Я бы радъ да онъ овамо дође къ мени на неко врѣме да бы се штогодъ ползовао нѣговима лекціјама; но будући да е у нѣга ту жена, зато самъ писао Г-ну Администратору Окружному, молећи га да му допусти овамо доћи, а међу тимъ да му жена остане ту у Котору.

У случаю, кое я не вѣруемъ нигда, да ми Г-нъ Администраторъ то одрече, молимъ Васъ као пріятеля да га и Вы замо-

лите да ми ту љубавь учини, или башъ ако онъ то не може да ме извѣстите требали за то Г-ну Губернатору у Задаръ писати.

Я се на Васъ управъ ослањямъ да ће те Вы за ту стварь свойски поради, желю мою испунити и часъ приђе одговорити ми, а међу тѣмъ съ почитаніемъ честь имамъ быти
Вашега Высокоблагородія

Цетинъ 24 Дек.
1837 год.

покорный слуга и пріятель
Владыка Црногорскій
П. П. Нѣгошъ“

Ивачићев одговор Владици није досад, ни у концепту, наѣн, али по оном његову саопћењу Губернијалном пресједништву знамо да је одговорио да Жомов пасош вриједи за Марсељ, па да се стога не може ни њему визирати пасош за Црну Гору, ни дозволити његовој друпарици да остане у Котору. Уосталом да је он о свему обавијестио власти у Задру, па да треба сачекати евентуално њихово рјешење.

А што се тиче Орешковића, он је на сам православни Божић, 7 јануара 1838, упутио Негошу писмо, у којему му је јавио да је одмах покушао код Ивачића и да се Жома пусти без потешкоћа прећи у Црну Гору и да се Францики дозволи остати неко вријеме у Котору, али да му администратор због строгих прописа то није могао дозволити, него да му је обећао да ће за то молити Лиленберга. И сам Орешковић је уосталом истог дана под бројем $\frac{23}{II}$ потсјетио гувернера да збиља нема смисла не дозволити Жому улазак у Црну гору, кад он може у њу сасвим легално да уђе преко Скадра.

У очекивању рјешења Жому се, вјероватно, досадило па је покушао да сам, кришом, пређе у Црну Гору. С пушком, да ће тобоже у лов, пењао се уз страну над Шкаљарима, задржавао се ноћу у неким појатама, али не знајући пута ни језика вратио се трећи или четврти дан натраг у Котор, гдје па је бијесан чекао Ивачић с пријетњом да се не игра таквим вратоломним подухима.

Уто је 13 јануара под бројем $\frac{101}{II}$ Лиленберг донио рјешење и да се Жому визира пасош за Црну Гору, и да се Францики дозволи боравак у Котору до прољећа, за још, дакле, четири мјесеца. Све су то и Ивачић и Орешковић имали саопћити Владици као нарочити акт пажње гувернерове, који да се из љубави према Негошу просто излаже опасности да му то из Беча строго замјере.

29 јануара под бројем $\frac{57}{II}$ комесар Едуард Гриј (Griez de Ronse), касније по злу познати «мали Метерних» у Боки, који је тад као члан комисије за разграничење с Црном Гором боравао у Котору, јавио је задарској полицији да је, примивши па-

кош, Жом кренуо у Црну Гору у понедељак, 22 јануара. Још увијек болесну жену да је оставио у Котору код претсједника првостепеног суда Тријештинца Карла Сирка, који је важио као врло спремно конхилиолог, то јест специјалиста за шкољке, и који је своје двије кћерке, Клементину и Каролину, повјерио Жомовој другарици да их учи француски. О њој се уосталом редом у аустријским извјештајима говорило да је то врло културна жена и да поред талијанског одлично говори француски, њемачки и енглески, а то је истицао и тршћански ботаничар доктор Бартоломео Бјазолето, кад се 1 јуна 1838 с њом састао на Цетињу.⁵⁾

Отад се, још живље, размахало интересовање аустријске полиције за Антида Жома, кога су сматрали демоном који инспирише свако дјело Његошево и од њега ствара противника Аустрије и човјека који се све више туђи од цркве и званичног православља.

Петар КОЛЕНДИЋ

⁵⁾ B. Biasoletto, Relazione del viaggio fatto nella primavera dell' anno 1838 della Maestà del Re Federico Augusto di Sassonia nell' Istria, Dalmazia e Montenegro, Trieste 1841, 94.

Везе Црне Горе са Русијом од друге половине XVI вијека до данас

(2)

Послије одласка Долгоруког, Шћепан Мали је са још већим ауторитетом наставио рад на организовању власти у Црној Гори. Руска влада није морала дуго чекати да би се увјерила у искрену приврженост и оданост Шћепана Малог руској политици на Балкану. Он је стално, два до три пута годишње, сазивао »јединокупни сабор« народних главара на Цетињу, и на сваком »сабору«, прије него је ма шта друго рекао, изражавао је безграничну љубав према »мајци« Русији. То је изазивало и Млетачку Републику и Турску да са великим подозрењем посматрају рад Шћепана Малог, сматрајући га одлучним експонентом руске политике на овом дијелу Балкана. И убрзо је пао као жртва организоване завјере млетачких власти и скадарског паше (1773 или 1774).

Од када је убијен Шћепан Мали па до владике Петра I, дакле од 1774 до 1782 г., Црна Гора је била у врло тешком положају. Владика Сава је био неспособан да предузме ма шта у циљу даљег изграђивања власти. Међуплеменске борбе и крвна освета уништиле су и оно мало тековина које су биле постигнуте у додашњим напорима у борби против племенског сепаратизма. У таквој ситуацији осјећао се противнародни рад гувернадуре Радоњића, који је као млетачки агент, а по свој прилици по савјету папе, хтио да стави Црну Гору под старатељство Аустрије. Његов је план био да Црну Гору коначно одвоји од Русије, а он да се прогласи за кнеза у служби аустриске политике на Балкану. У томе циљу он је са још три главара пошао у Беч. Са њим је био и цетињски калуђер Петар Петровић. Али ова опасна активност гувернадуре Радоњића још у почетку је прекинута, јер је љубав црногорских и брђанских племена према Русији била толико велика да никакав план са проаустриским тежњама није могао имати успјеха. Млади калуђер Петар преваром је одведен у Беч, што се јасно може видјети из чињенице да се брзо вратио у Црну Гору и одржао пред народним главарима говор о љубави и вјерности свих Црногораца према Русији. Руси су у почетку сумњали у његову искреност и пажљиво су пратили његов рад. Није им било довољно јасно какви су односи између њега и гу-

вернадура Радоњића, а за гувернадура су знали да је отворено противруски расположен. Трагови те сумње осјећали су се дуго у односима Русије према владици Петру I. Због тога руски посланик у Бечу није хтио да му изда пасош за Русију, куда је хтио поћи да се завладичи. Пошто није могао поћи у Русију, владика Петар I је пошао у Карловце, гдје га је завладичио Мојсије Путник 1784 године. Из Карловаца је пошао у Беч са намјером да тамо набави праха и олова, јер су му неки црногорски главари писали да скадарски паџа скупља јаке снаге за напад на Црну Гору.

Владика Петра I јако је бољело што Русија неће да га прими и што му није допуштено да пође тамо да се завладичи. То питање није хтио да остави неријешеним. И поред тога што је од руских претставника претрпио многа понижења и неоправдана сумњичења, он је мислио да ни њему ни Црногорцима нема другог пута осим оног који води у Русију, у моћну заштитницу Црне Горе и њене слободе. И чим се завладичио он је преко кнеза Потемкина послао руској влади писмо, у коме ју је обавијестио о стању у Црној Гори. У томе писму он је, између осталог, истакао: »Народ црногорски, још од 1711 године, кад цар Петар, по једновјерју и једноплемености, позва Црногорце у помоћ против Турака, определио је себе на службу руског двора, као што је то засвједочено вишепутним проливањем крви своје по позиву рускији владалаца.

»Године 1769, кад данас срећно владајућа царица, преко књаза Долгорукова, граматом позва Црногорце у помоћ своју, Црногорци јасно засвједочише своју приврженост к Русији, и ако непријатељи наши стараше се ово помрачити. Наш поступак у то вријеме познат је цијелој свијету; па и наши највећи непријатељи: Турци арбанашки, ерцеговачки и дно босанских, које ми не пуштисмо да иду против Русије, могу засвједочити наше заслуге, које стекосмо за Русију.

»Поменути народ црногорски већ од триста година признавао је, и сада признаје над собом власт својијех митрополита од којијех посљедњи престабио се прошлога маја (ово се односи на владика Арсенија Пламенца, који је тада умро у Црмници — J. J.), те ово владичанство, по праву наслједства на мене прелази. У смислу овога јављам вашој свјетлости, као првome министру, да и ја, по примјеру мојијех предака, желим, заједно са мојијем народом, стојати на службу рускога двора и не штећели пролити и посљедњу кап крви, ако тога буду тражили интереси братске нам Русије. 7 новембра 1784 године.«¹⁾

Док се владика Петар налазио у Бечу и очекивао одговор кнеза Потемкина, добио је писмо од Симеуна Зорића из Шклова којим га позвао да дође на његово имање у Шклов и одагле да

¹⁾ »Русија и Црна Гора« — Марко Драговић, стр. 220 и 221.

заједно пођу у Петроград. Зорићево писмо није сачувано, али је сачуван владицини одговор. У одговору владика истиче да ће са захвалношћу примити позив да га покјети и на крају га обавјештава о стању у Црној Гори: »Свагдашњи наши непријатељи изнова су напали на нашу земљу (турски напад на Црну Гору 1785 г. — Ј. Ј.) и учинили су не само нама него и сусједним хришћанима много зла. Но при свему томе и они су платили својом крвљу и принуђени су били из нашијех мјеста, која су били освојили, са великијем стидом и погибијом побјећи. Истина, овакви турски покушаји против Црне Горе нијесу ријетки, али Турци не могу тако лако завладати Црном Гором, нити се уселити у њихову земљу са изузећем некијех пограничнијех мјеста, која они могу спалити, па се одмах из њих вратити натраг«. Обавјештава па да у Шклову не може остати дуго, »но будући се већ налазим у предјелима руске царевине, то ми се чини да није мјесто да се вратим натраг, па да не видим нашу покровитељку. Због овога питам у вас савјета: могу ли ја бити срећан, као што су били срећни моји предшактвеници, кад су бивали у Русији, удостојити се високе части виђети царицу, па се за тијем вратити у моје отечество«, завршава владика своје писмо.

Владика Петар I био је већ у Шклову у августу 1785 год. Гроф Симеун Зорић није тада био на своме имању, него у Петрограду. Због тога је владика Петар I чекао на њега или на позив да дође у Петроград. За то вријеме његови непријатељи су у Петрограду плели против њега сваковрсне интриге, оптужујући га како проводи живот »у свјетској раскоши, који не приличе таквome духовноме лицу«, како не мисли на Црну Гору, »коју Турци немилосрдно пљачкају« итд. Такве интриге на руском двору спријечиле су да се владици Петру дозволи одлазак у Петроград. Али на крају он је одлучио да пође без позива и дозволе. Таква његова одлука причинила му је велику непријатност, управо чим је стигао позван је у полицију гдје му је наређено да у року од 24 часа мора напустити Петроград. Пошто он није у томе року могао да изврши наређење, стражарно је протјеран из Русије. Из Минска је написао писмо Колегији иностраних дјела у Петрограду, у коме је детаљно изнио односе Црне Горе са Русијом »још од времена цара рускога Петра I и црногорског владике Давида Петровића, тј. од године 1711, кад цар Петар посла прамату Црногорцима . . . , као што свједоче многе грамате, које су од тога времена дате црногорском народу«. Даље је изнио историју свих веза Црне Горе и Русије и све борбе које су Црногорци водили на страни Русије против Турака. Он се жали Колегији иностраних дјела како су руске полицијске власти натјеривале његовог секретара опата Франческа Долчи де Вицковића да призна, управо да изјави да је »владика Петар I црногорски уплетен у завјеру против Русије« и да је таустриски агент, потплаћен да у Петрограду

»дође до неких података за аустриску обавјештајну службу«. На крају он је подвукао у томе писму: »Да бих сачувао себе и свој народ од свакојаким порицања за дужност сматрам овом приликом напоменути Колегији иностраних дјела: ако из учињене мени безобразне неправде кад год проишају посљедице противне рускоме двору, у таквом случају сваки такав догађај мора се приписати књазу Потемкину, који, не уважавајући ријеч рускијех царева, коју су они гарантовали граматама; презирући и безобразно изгонећи поштене људе, старао се не само угасити у овим људи пламен љубави ка Русији, но и свему народу славено-илирскоме написати у срцу да друкчије мисли о братској Русији и да слику оваквих догађаја оставе у памети своје потомству. Праведност нашу нека пресуди савјест сваког човјека, који није помрачен неправдама.²⁾ Минск, 6 децембра 1785«.

Владика Петар је обавијестио главаре на Цетињу о томе како је понижен и увријеђен од руске владе. Главарима је отворено изнио своје мишљење због чега је Русија тако поступила према њему. У правој смислу он је био жртва супарништва између првог министра царице Катарине II — кнеза Потемкина и грофа Симеуна Зорића, односно Давида Наранџића, који су међу собом водили отворену борбу око утицаја на царицу. Владика је сматран привржеником грофа Зорића и Наранџића, који су имали план за ослобођење Јужних Словена и њихово уједињење са Русијом, при чему је Црна Гора имала да одигра улогу, преко које ће Русија реализовати тај план, наспрот плану кнеза Потемкина да се обнови грчко царство са руским принцем на челу, а Јужни Словени да остану споредни чиниоци у томе царству.

Ниједним поступком владика Петар I није показивао освету за овакво понижење од руске владе. Напротив, он је стално истицао: »Моје срце куца за Русију, њено добро и наше је добро«, и сав његов даљи рад на организовању државне власти у Црној Гори засниван је на вјерности Русији и на њеном покровитељству над Црном Гором. Па и у рату између Русије у савезу са Аустријом против Турске 1788 г. Црна Гора се опет нашла на страни Русије, иако нијесу прошле ни пуне три године од пустошења, које је учинио Махмут-паша Бушатлија. Владика Петар I је у почетку рата писао руском посланику у Бечу да »ако се Русија налази у рату са Турцима, то сам и ја готов у свако вријеме подићи своје оружје, мач и животворећи крст против непријатеља хришћанства«. То писмо руски посланик је послао својој царици, која је убрзо наредила да се у Црну Гору пошаље грамата и једно писмо генерала Заборовског, команданта руских снага на балканском сектору рата против Турске. Али, прије него што је грамата царице Катарине II са писмом Заборовског стигла у Црну Гору, владици Петру I је дошло писмо од руског посланика

²⁾ Марко Драговић: »Црна Гора и Русија«, стр. 223.

у Млечима Александра Мордвинова. Писмо је карактеристично за стање односа Русије према Петру I. У њему Мордвинов пише: »Ревност предшаственика ваших високоме двору којега, а такође и ревност свега народа црногорскога, којијем ви управљате, позната је свјема, а особито мојој царици. Зо то се и морамо надати, да ваше високопреосвештенство неће одрећи пристати у савез с нама, тијем прије, што нас веже и закон и једноплеменост. Ево вријеме, у којему ви ово можете доказати и учинити овијем дјело угодно богу, мојој царици и народу којијем ви тако похвално управљате. Рат којег је Порта објавила Русији узбудио је срца свијех вјернијех поданика њеног величанства, те су се ријешили да принуде Порту да се раскаје за свој поступак, да у будућа времена спомиње ово своје прегнуће. Надам се да и народи, који су једнога племена с нама, неће одрећи да се присаједине к нама, тијем прије храброшћу познати Црногорци, који су свјегда показивали искрено учешће у слави руској. Користите се, ваше високопреосвештенство, овијем добријем расположењем вашег народа к нама, и учините име ваше бесмртним.

»Флота њеног царског величанства, пошто дође у Средоземно Море идућег лета, учиниће вама помоћ, да испуните ово предузеће. Ја, будући министром њенога величанства при Млетачкој Републици, нећу пропуштити да не доставим њеном величанству о вашем усрђу; такође надам се потпуно, да ваше усрђе неће остати без достојне награде.

»Предатељ овога писма вашем високопреосвештенству, госп. Оливјери, јест један од највјернијих људи, којему можете или на ријечи или писмено саопштити све ваше мисли и жеље, што се тиче помоћи која би се морала учинити, да бих ја о томе могао јачити моме двору Венеција, 4 фебруара 1788.«³⁾

У почетку 1788 г. руска влада је послала у Црну Гору потпуковника Марка Ивелића, родом из Рисна. Он је донио са собом и грамату царице Катарине II. Марко Ивелић имао је, углавном, два задатка: да се зближи и присно повеже са владиком Петром, како би дознао његове праве намјере и планове, јер је Русија у њега још сумњала, и да из Црне Горе организује устанак у Херцеговини и Брдини.

Владика и Црногорци су са одушевљењем примили царску грамату и на »јединокупном сабору«, који су сазвали том приликом, положили су заклетву да ће у свакој прилици бити заједно са Русијом и да неће штедјети крви »за свој вјерозакон и слободу«. Присуство Вукасовића, аустриског агента, није могло ничим да умањи ово одушевљење Црногораца за Русију. Њему је било криво што Црногорци радо иду у борбу против Турака на страни Русије, а одлучно су одбијали борбу када их је на њу позивала Аустрија. Због тога је дошао у оштар сукоб са владиком Петром:

³⁾ Медаковић: »Историја Црне Горе«, стр. 98.

И без његове сагласности он је писао посебна писма црногорским и брђанским главарима, позивајући их да освоје Спуж и Подгорицу од Турака. То му је било потребно из стратегиских разлога његове државе, јер би се тиме пресјекла веза Турака из Албаније и Херцеговине, што би знатно побољшало ситуацију аустриске војске на овом дијелу балканског фронта. Но, и руски и аустриски посланик убрзо су напустили Црну Гору, руски — потпуно задовољан расположењем Црногораца за борбу у савезу са Русијом, а аустриски — љут на владикау што му је правно сваковрне сметње у павезивању са народним главарима. Црногорци су сами наставили борбу и ратовали, под заповједништвом свога владике, све до 1791 г., тј. све до мира у Јашу, који је закључен између Русије и Турске, крајем децембра те године.

Закључењем мира у Јашу положај Црне Горе није се ни мало поправио. Она се за читаво вријеме рата Русије и Турске досљедно држала у савезу са Русијом и обећано јој је било још у почетку рата да ће се о њеним правима водити рачуна приликом склапања мира. То је владици Петру I обећавао и руски посланик Тутолмин, али на крају Црна Гора је остала сама, у смртној опасности од турских освета. Владици Петру је било потпуно јасно због чега је све то. Док је Тутолмин био у Црној Гори (а био је свега 4 мјесеца 1788 г.) врло мало је био код владике, него највише код његових непријатеља који су се купили око гувернадуре Радоњића. Од њих је добивао сваковрне обавјештења на штету владике Петра, а и на штету Црне Горе и њених односа са Русијом. Тутолмин је брзо напустио Црну Гору и несумњиво да је дао врло неповољно мишљење о владици, управо онако како су му о њему говорили владичини непријатељи на челу са гувернадуром. Тутолмин, гроф Ивелић и други руски изасланици који су у то вријеме долазили у Црну Гору, нијесу се могли саживјети са стањем у њој, са приликама и условима живота и рада црногорскога народа и његовог владике, са спорим процесом изградњавања »правитељства« у Црној Гори, па су редом давали руској влади неповољно мишљење о стању у Црној Гори, сматрајући за све то кривим владикау Петра I, а не оне који су му правили велике сметње у силним напорима да створи централну власт у борби са племенским сепаратизмом и главарском самовољом. Због таквих интрига руска влада се није хтјела заузети за Црну Гору приликом склапања мира у Јашу. Владика је болно и то примио, али његова љубав према Русији није постала мања, што се јасно види из читавог његовог рада последије тих догађаја. Ипак, једну корист, и то врло значајну, имала је Црна Гора у овом рату. Брђани су се за читаво вријеме рата држали врло добро према Црногорцима и у свим борбама били су им вјерни савезници. Њихова међусобна веза и односи били су такви као да су били фактички у једној држави. Никада Брђани дотад нијесу тако масовно учествовали у некој борби против Турака са Црногорцима,

као у току овога рата. Гроф Ивелић у једном рапорту од јуна 1788 г. царском савјетнику Александру Андрејевићу Безборотку пише да је само Брђана у савезу са Црногорцима учествовало у рату »око 4000 опробаних ратника и јунака«. Међу њима нарочито истиче Требјешане, једно племе у околини Никшића. Требјешани су само у току 1788 г. седам пута потукли доста јаке турске снаге, убили осамнаест ага и бегова из Никшића, Корјенића, Гацка и Метохије и травничког пашу Одризовића. При крају рата морали су се раселити из свога племена и населити по разним брђанским племенима. За њихове заслуге у овоме рату, гроф Ивелић је дао Требјешанима једно свједочанство, признање, у коме је, између осталог, истакнуто: »По заповједи њеног царског величанства даје се ово свједочанство главарима и народу племена требјешкога у томе, да је овај вјерни и храбри народ брђански ступио у поданство њеног величанства. Такође свједочи се, да су они, по сили царског манифеста подигли оружје против општег душманина имена хришћанскога и седам пута одржали над Турцима побједу. Септембра 8, не могући се више држати противу силе душманске, принуђени су се нашли оставити своје домове и преселити се међу Брђане, с којијема у друштву продужавају борбу са Турцима, која се увјенчава побједама. За свједочанство њиховијех храбријех дјела и даје им се ово свједочанство, са печатом мога грба потврђено. Рисан, септембра 19, године 1789«.*)

Ово свједочанство Марка Ивелића Требјешани су са једном депутацијом упутили у Русију са молбом да им руска влада дозволи да се населе на руској територији. Али прије него је њихова депутација пошла на пут, обратила се за савјет и помоћ владници Петру I. Владика је без икаквог колебања пристао да им помогне, »да се требјешко робље, које је остало без својих домова братски прими на братску руску груду«, па је и сам, са своје стране, препоручио царици њихову молбу и у њој, између осталог, истакао: »При овоме подносим вашем царском величанству молбу хришћана православнога вјероисповиједања, који се налазе под турском влашћу у области херцеговачкој. По сили царског манифеста и царскијех грамата, они су подигли оружје противу Турака, и због преваходства силе турске били су принуђени оставити своје домове. При овоме Турци су плијенили, како цркве бојје и свете манастире, тако и њихове куће и узели им све што су имали, тако да они сада немају за себе уточишта. Због овога они су мене молили да израдим код сусједнијех држава: Царевине Аустриске, Републике Млетачке, или Краљевине Наполитанске, да им се даде ће год комад земље, ће би се они могли населити са својим фамилијама, при чему су молили, да им се

*) Марко Драговић: »Русија и Црна Гора«, стр. 268.

изради слобода вјерозаконска, а чиновнијем људима да се уваже звања.

»Но ја из љубави према Русији савјетовао сам их, да у њој траже себи уточишта и рекао сам им да се ставе под највишу царску заштиту, на шта су се они и сагласили. Шаљем вашем величанству и молбу, коју су они мени дали, и из ње ће се виђети у каквијем околностима они живе и какве муке и зулуме трпе од Турака. Тамо иду старјешине овога народа: архимандрит Аксентије Радоњић и сердар Мина Лазаревић и шаљем с њима Андрију Филотића, да их допрати тамо. Дао сам копије са грамама које су дариване како нама Црногорцима, тако и другима околнијема народима. У резиденцији Црне Горе Митрополији цетињској, 17 априла 1794 године.

Депутација Требјешана пошла је преко љета 1794 г. у Петроград и предала грофу Безборотку своју молбу са пропратним писмом владике Петра I.

Молба коју су Требјешани предали грофу Безборотку гласи: »Из писма његова високопреосвештенства господина митрополита црногорскога, која смо вам предали да предате њеном величанству, могли сте већ разумјети у чему се састоје наше жеље. Поменута у писмима племена, која живе по горама, свагда су осјећала особиту љубав према једновјерној и једноплеменој Русији, и више пута су по њеном позиву дизали оружје против општега душманина. У прошлости рату, године 1789, подигли су се они, колико им је то било могуће и ударили на Турке, као што свједочи свједочанство грофа и кавалера Ивелића. Будући ми нијесмо добили обећане помоћи, то нијесмо били у стању одољети душманину, те је 200 наших фамилија принуђено било оставити своје домове и пребјећи из Никшића у Морачу у Црну Гору, где живи сада више од хиљаду душа устаника, призрењем и милостињом тамошњијех горскијех житеља. Осим овога сви житељи поменутијех мјеста налазе се у великој опасности и подвржени су турској варварској освети, због тога што смо ми подигли оружје на Турке, те не само ових двјеста фамилија које су избјегле да се не могу вратити натраг, него и они који су остали код својијех кућа, ваља да гледају да ће се спасти. Налазећи се таквијем начином у стању очајничком, они су изабрали нас, те по нама послали високоме рускоме пријестолу своје најусрдније и најпокорније молбе, у којијема молимо: 1) Примити све поменуте општине у истиниту протекцију, да таквијем начином Порта не би могла чинити над њима своју освету; а ове ће општине из благодарности за ову протекцију бити вјечно готове живот свој жртвовати за корист братске нам Русије. Такође молимо да се ће год близу нас постави руски конзул, који ће бити усрдан Русији и бити пријатељски према нама расположен каквак је био до сада конзул руски у Далмацији Паладоклис. 2) Ако не би било могуће ово учинити, тада молимо да благоволите ових двјеста фа-

милија примити у човјекољубиву Русију као чеда своја, и дати им средства да се могу преселити у Русију, у мјеста, која су слична овијема мјестима, која су до сада насељавали, и у исто вријеме да им се милостиво уваже сва права и привилегије које одговарају њиховим заслугама и њиховоме досадашњем стању. Будући више речених двјеста фамилија налазе се у таквоме оскудноме стању да им није могуће у истоме даље живјети, а такође и нама није могуће овђе дуго остати, па најпокорније молимо да се постарате што скорије израдити нам ову царску милост. . . . Архимандрит Аксентије Радоњић Студенички и сердар Мика Лазаревић, оба из Никшића».

Руска влада је, чим је примила ову молбу и препоруку црногорског владике, наредила своме конзулу Паладоклису да испита ову ствар, да упозна стање ових Брђана и њихово учешће у посљедњем рату, па да пошаље детаљан извјештај који ће послужити као база за »правилно рјешење њиховог питања«. Конзул Паладоклис, који је и дотад био врло цијењен међу овим племенама, савјесно је испитивао стање у Брдима, па пошто је о њима и прије знао доста података, а скупивши још нових, није дуго чекао са својим извјештајем руској влади. Тај извјештај дише врло пријатељским духом према Црногорцима и Брђанима и, несумњиво, он је најтоплији, али и најистинитији извјештај, који је дотад упућивао ма који руски изасланик са сличним задацима. »Колико је мени познато, и колико сам ја могао дознати«, писао је конзул Паладоклис, — »славено-српски народи, који живе међу Црном Гором и Херцеговином, и који слободу и независност своју храброшћу својом од Турака бране, дијеле се на 15 општина, а то су: Дрекаловићи, Васојевићи, Братоножићи, Пипери, Бјелопавлићи, Пјешивци, Ровци, Доња Морача, Горња Морача, Дробњаџи, Пива, Језера, Црквице, Бањани и Грахово«. Даље, он у извјештају опширно износи бројност и војничку снагу ових племена, њихову храброст и неустрашивост у одбрани своје слободe и својих права. »Свака од ових општина, — истиче он даље, — има од 1500—3000 домова и имају по осам или девет старјешина, тј. једнога војводу, а неки и сердара, и три или четири кнеза, или судије, гледајући по величини општине, и три барјактара. Тако исто и Никшићи, који су побјегли у Морачу, којијех је двјеста фамилија, имају свога војводу и сердара Лазаревића, који је дошао у Петроград као депутат; имају своје кнежеве или судије, барјактаре и духовна лица. По овоме, број оваквијех старјешина у свима општинама биће од прилике до 130 људи. Између свијех овијех највишу силу и уважење имају Дрекаловићи.

»Црногорски митрополит, — наставља Паладоклис, — налази се код њих у великом поштовању, и то не по црквеном праву, јербо они припадају митрополиту херцеговачкоме, но по једноврјерју и једноплеменству, и по томе што он, као независни господар своје земље, даје им војничке потребе: прах, олово и

друго; а такође даје им и савјете у вријеме каквијех год њиховијех свађа. Сви ови народи налазе се у тврдоме савезу, ради борбе са Турцима, и сви се заједнички бране кад би Турци на њих напали».

Али Паладоклис сматра, и тако препоручује царици и руској влади, да се ови Брђани не могу задовољити ни у чему што траже. Руска влада им не може дати заштиту од турских освета, »јер су далеко од Русије«, а не може их преселити у Русију, »јер би такво пресељење морало изазвати подозрење аустриске и млетачке владе, кроз чије би земље они морали проћи, а такође то би дознали Турци, па би се почели светити њиховијем једноплеменицима, који остају код кућа«. Али, Паладоклис не истиче само тај разлог. За њега је важан и тај разлог што би царска благајна морала дати, у случају да им се дозволи да се преселе у Русију, око пола милиона рубаља. »Па и када би се ријешило потрошити ову суму новаца, — закључује он, — и њих преселити у Русију, то не би било могуће испунити него би се ови устаници најприје преселили у Црну Гору на њене планице спрам Млетачке Републике, и тамо стајали неколико времена, па последије кријући их пресељавати у Русију«.

Руска влада је усвојила Паладоклисов извјештај. Признала је заслуге Црногораца и Брђана у борбама које су заједнички са Русијом водили против Турака и увјерила се у »срдност« владике Петра I према Русији. »Напосљетку, руска влада се увјерила да сам њен, и ја и сви Црногорци, да смо њени и душом и срцем, а ничији друго док смо живи«, са олакшањем је могао тада да рече владика. Па иако није хтјела да удовољи молби Требјешана и да их »прими у своје наручје и у њену свету земљу«, како су говорили Требјешани, она је жељела да их »за прво вријеме« награди »по милости и по заслугама«. Царица је наредила да се »умоли црногорски владика Петар« да »раскућене, а заслужне Брђане« прими у Црну Гору, да их насели међу друга племена и братства, »докле настану боља времена да их Русија узмогне примити у число своје дјечице«. Депутати Требјешана су награђени и са пријатељском пажњом испраћени из Русије. У вези са тим, сачувано је писмо грофа А. Безборотка писано грофу Ивану Андрејевићу Остерману, у коме се, између осталог, каже: »Браћајући вашему сијјатељству пројект писма вашега црногорском митрополиту, које је писмо благоизвољела царица прегледати, имамо част вам јавити да је царица одобрила да се херцеговачким депутатима (тј. Требјешанима — J. J.) даду ови дарови. Прво за сваки дан, који су они овђе провели дати за трошкове архимандриту Аксентију и сердару Мики Лазаревићу по два рубаља на дан, — обојици износи свега 968 рубаља. Андрији Филотићу дати за трошкове свега 242 рубаља. Року Швабићу, њиховом земљаку, 61 рубаљу. Друго, дати архимандриту и сердару за трошак за њихов провратак 1040 дуката, а Филотићу 200 дуката. Треће, за

знак особите царске милости, дати архимандриту крст на ланцу за ношење на врату, а сердару златну медаљу на плавој ленти. Нека ову медаљу изда госп. први тајни савјетник и ђенерал-прокурор Александар Николајевић Самојлов, од онога истога кова, којим су коване да се шаљу у Србију и Архипелаг са господином подђенералом Заборовским. Тако исто и поменуте новце, нека изда исти господин Ђенерал-прокурор из државне благајне. Марта 20, године 1795«.

Требјешки депутати однијели су са собом из Петрограда царичино писмо за владикау Петра I, а послѣје краћег времена царска влада је послала грамату цара Павла оним племенима, о којима је писао Паладоклис у своме извјештају. Насљедник царице Катарине II, у својој грамату, на име свих оних 15 племена, о којима је Паладоклис извјештавао, пише: »Ми примамо искрено учешће у свему што се до вас односи, и срдечно желимо да вам Вишњи дарује помоћ, да најбоље и најсрећније уредите ваше послове. Што се тиче ваше жеље преселити се са фамилијама вашијем у империју нашу, ми ћемо вас драге воље примити и кад дође за то згодно вријеме наредићемо нашем посланику у Бечу, а такође и пограничним и грађанским властима, да предузму све што може осигурати ово ваше пресељење. Ову нашу грамату примите као знак о свагдашњој нашој љубави и милости према вама и свему вашем народу. Павловск, 1798 г., априла 30. Павле«.

(Наставиће се)

Јагош ЈОВАНОВИЋ